

Szindbád a szuffiták mögött

Az orfeumi dívák hajnali misére mennek

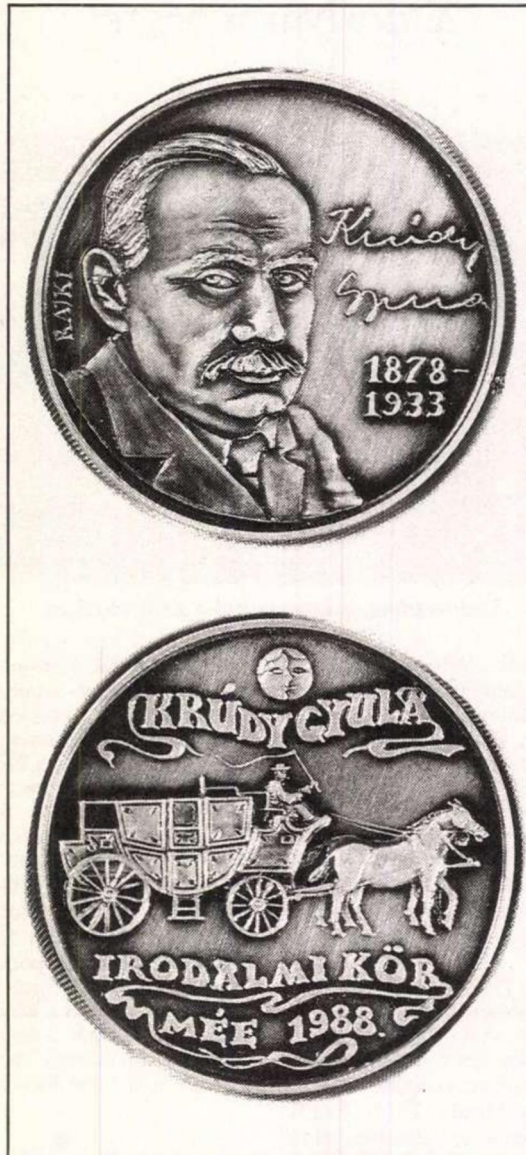
Szindbád — azaz *Krúdy Gyula* — már kora ifjúságában lelkes hódolója volt a színművészetnek. 1893-ban — tehát 15 esztendőskorában — három folytatásban (október 15., 22. és 29.) elbeszélést írt a Szabolcsi Szabadsajtóba (Nyíregyháza) *A komédiás leány* címmel. Egy évvel később, 1894-ben, amikor is az Orsova és vidéke című lap tudósítója volt, *Muzslai Kamélia* címen szintén egy vidéki színésznőről írt elbeszélést, február és március hónapokban, négy folytatásban. Ugyanebben az évben, valamivel később írta a *Dal arról a bizonyos szőke művésznőről* című novelláját. S később az érett Krúdy csaknem valamennyi regényében, kisregényében, hosszabb elbeszéléseiben szerepelnek a rózsaszín trikós artistanők, a tarlatánszoknyácskás szubrettek és a strucctollas primadonnák. A *Rip van Winkle* és a *Gasparone* dallamait dúdolják nosztalgikusan a Krúdy-hősök, és mindnyájan visszaemlékeznek ifjúságukra, amikor színésznőbe voltak szerelmesek...

Krúdy maga írja életrajzában, hogy két öreg barátja, nevelője volt zsenge ifjúságában, „két kötnivaló vén huncut”: *Kálnay László*, az első eleven író, akit megismerni szerencsém volt és *Dálnoki Gaál Gyula*, aki arról volt nevezetes, hogy ő volt az első magyar vándorszínész, aki öregségére nyugdíjat kapott. E „két öreg korhely” Portobágyi úr és Ketvényi Nagy Sámuel néven szerepel a Szindbád ifjúságában, amelyről tudjuk, ez Krúdy ifjúsága. Ők viszik először színházba a 16 éves Szindbádot, ők írják meg a szerelmeslevelet *H. Galamb Irmának*, a vándorszínész-primadonnának, aki alacsony volt, gödrös arca, hajlott orrcskája és merészen ívelt szemöldöke hódította Nyíregyháza gavallérjait. Az író és a nyugalmazott színész emelik be Szindbádot hajnalban Irma városvegi szállásának ablakán, aki színpadi belépőjét kapja magára, amelyen az aranyzsinórok fekete fényes lányszának a hajnali derengésben. A köpönyeg széjjelnyílt és „erős női illat áradt Szindbád arcába”. De a kaland hófehéren végződik: „Menjen, mert virrad!” — mondja a színész, és finoman kidobja ifjú hódolóját.

Tíz év múltával a krisztinavárosi színpadon a Rip van Winklét játsszák. Szindbád fölfedezi a színlapon H. Galamb Irmát, és átmege Budára, „átvenni azt a csókot, amelyhez joga volt a múltból”. De „hervadt volt Irma, mint egy sárga tearóza a bál után”.

Krúdy élete végéig rajongott *Shakespeare*-ért. „Angol félisten”-nek nevezte, Szekszpírnek írta, s több *Shakespeare*-kritikát írt, különösen 1916-ban, amikor néhány hónapig a Magyarország színikritikusaként működött. Néha vesélyes volt e kritikus pályája, mert az orkoppintásra utlegekkel válaszoltak. 1917. április 15-én a *Kassák* szerkesztette MA című folyóiratban *Mácza János — Krúdy Gyula Ibsen kritikái* címen — igen maró glosszát írt. (Krúdy ezt írja: „Lángvörös forradalomtól és háborútól terhes korunkban, midőn... nem tud még hangot adni a lebilincselte nyelv: az Ibsen-féle falusi történet oly messziről hangzik, mintha egy emlékkönyvben lapozgatnánk.”) Mácza megkérdi Krúdyt, „...ő vajjon mivel kapcsolódik a jelenbe? Vajjon ő, a krinolinba hysteriásodott gondolkodásával mit tart hát igazi szent örökéletre, feltámadásra jogosult irodalomnak?”

Krúdy három, egész estét betöltő és két egyfelvonásos színdarabot írt. Ezek közül három mutatnak be életében, de egyiknek sem volt átütő sikere. Az *arany meg az asszony* is csak 1943-tól

Rajki László: Krúdy-érem elő- és hátlapja (Fotó: Kékesdy Károly)

kezdve (tíz évvel a halála után) vált állandóan műsoron tartott darabbá mint opera. *Kenessey Jenő* megzenésítésében. Ehhez föltétlenül hozzá kell fűznünk, hogy a világ drámairodalmában talán ez az egyetlen prózai színpadi mű, amelyet egyetlen szó változtatása nélkül ültettek át muzsikába. Krúdy prózája annyira zenei, szavainak ritmusa olyan erős, hogy Kenessey maga is úgy vallott róla: „Szerencsém volt abból a szempontból, hogy...nem kötött a versforma. Krúdynál bizonyos zenei csengést, a szavak ritmikáját mindig is éreztem.”

Az egyfelvonásos *Kárpáti kalandot* 1917-ben mutatták be, mérsékelt sikerrel. A témája egy többször feldolgozott Szindbád-novella, mely arról szól, hogyan akarja Szindbád, az utazó csikorgó, havas téli éjszakán, a sűrű Kárpátokból megszoktatni Fánikát, az útszéli fogadós lányát. Fánika színésznő szeretne lenni. Pestre vágyik és természetesen: keservesen csalódik.

Krúdyt *Petőfi Zoltán* élete és sorsa nagyon foglalkoztatta. Több elbeszélést, novellát írt e magyar sasfiókról, s tulajdonképpen ezeknek összesítése a *Zoltánka* (ugyancsak egyfelvonásos). 1913-ban mutatták be, igen kiváló művészek (*Cs.*

Aczél Ilona, Csontos Gyula, Törzs Jenő) tolmácsolásában, s mindössze három előadást ért meg.

A *Vörös postakocsi* előadása három évig húzódott, 1917-től 1920-ig, s végül is nem került színre. A Nemzeti Színházban két igazgató váltotta egymást, *Tóth Imre* és *Ambrus Zoltán*, s 1920. május 20-án közölte a színház hivatalosan, levélben a szerzővel, hogy sajnos a darabot nem adhatják elő. Annyi év után, 1968-ban, Krúdy bizonyára mosolyogva nézte a Tejúton haladó vörös postakocsiból azt a kitűnő, izig-vérig „krúdys” előadást, amely a Vígszínházban színre került, *Kapás Dezső* rendezésében.

Egyetlen nagy regényt írt színésznőről, *A primadonnát, Pálmay Ilkáról* — „regényes történet Pálmay Ilkáról, aki meghódította a világot” — mely 1926-ban jelent meg folytatásokban a Színházi Életben (kötetben pedig először 1958-ban).

„Hosszabblelkű” színésznőműzsája három volt Krúdynak: *Feledy Boriska*, a debreceni társulattól *Sárosy Paula* és a budapesti *Cserey Irma*. *Cserey* furcsa műzsa volt. Inkább pajtás, jó barát, akit Krúdy „Mihály”-nak becézett. „Ő engem elnevezett Mihálynak. Mert azt mondta... egy színésznőnek ne legyen annyi esze, mint neked van.” S „Mihály” azt állította, hogy közötte és Gyula között soha semmi egyéb kapcsolat nem volt, mint szintiszta barátság. „Soha, egy pillanatra sem jutott eszébe, hogy nő vagyok.” Irma néni azóta már az égi kávéházakban beszélget „Gyulával”. Így talán nem haragszik meg, ha megcáfoljuk. Egyik levelében — amelyben segítséget kér Gyulától — ennek éppen az ellenkezőjét állítja.

Krúdy két színésznőt tisztelt mélyszélesen: *Jászai Mari* és *Márkus Emiliát*. (Pedig ők ketten, egész életükben foggal-körömmel harcoltak egymás ellen, gyűlölték egymást, s nem bocsátották meg, hogy a másik is tehetséges.) Márkusról ezt írja: „...a drága magyar kincsünk, akinek szépségéhez, egyéniségéhez és nevéhez fűződik egy darab hazai történelem... aki buzgó és fáradhatatlan ügyvivője volt a női nemességnek, jószágnak, áhitatnak és titokzatosságnak... Jászai Mari őfelsége... a szenvedés, a bús sors, a fájdalmas végzet királyi női magaviseletére oktatja a nőket... Csak az tudja, aki a Nemzeti Színház régi jó közönségét jóformán személyesen ismerte, hogy mennyi méltóságot, nőiességet, ünnepélyességet vittek magukkal otthonukba innen a leányok és asszonyok, amikor Jászai Mari produkálta magát az előadáson!”

De nemcsak a drámai szendéknek, naiváknak, operett-primadonnáknak és szubretteknek volt tisztelője Krúdy. Az orfeumi „művésznők” szintén a kedvencei voltak, hiszen hányszor megírta, hogy a terézvárosi mulatók táncosnői és dívái ott-hagyják a legrégebb vendégeket is hajnalban, mert misére mennek a terézvárosi templomba.

Az *Ady Endre éjszakáiban* — mely kisregény oly felejthetetlen portrét rajzol a „büszkemű” költőriásról — *Rienzi Mariska* orfeumdíva háborogtatja éjfél után a néptelen Meteor kávéházban a cikket író Adyt. „Mondja, nem kíváncsi arra a produkcióra, amellyel dalaimat befejezni szoktam?” A réveteg költőnek felelni sem volt ideje, amikor Mariska egyetlen ugrással a biliárdasztalon termett, mint valami színpadi emelvényen. A művésznő meghajtotta a derekát, tenyerével a biliárdasztal közepére támaszkodott, és testét egyetlen lendülettel a levegőbe dobta. Ott állott tótágast az ámuló költő előtt. Természetesen nadrág nélkül abban az időben sem jártak a művésznők.

GEDÉNYI MIHÁLY